

T. Sáray Szabó Éva remek monográfiájának történetén eltűnődve kézzelfoghatóan igaznak érezzük a latin közmondást arról, hogy a könyveknek megvan a maguk sorsa. A szerző hosszú évtizedeken át a tatabányai megyei könyvtár tudós munkatársa és könyvtáros robotosa volt, az ottani helyismereti gyűjtemény kialakítója, fejlesztője, gondozója – egyszersmind szerelmese. Nem túlzás azt mondani, hogy életét tette föl hivatására – ma is ekként munkálkodik –, méghozzá országos ismertséget és megbecsülést szerezve magának s szakmájának. Lehetetlen dolog ebben a recenzióban még csak

Monostori Imre 101

NYOMDÁSZAT- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI ALAPMŰ

T. Sáray Szabó Éva:

*Komárom nyomdászat- és
sajtótörténete 1705–1849*

körvonalazni is munkássága egészét – másutt korábban már kísérletet tettünk erre –, eredményesebb befejezettséggel kecsegtet, ha csak a legutóbbi, alighanem a fő művéről szólunk érdemben. Annál is inkább, mivel már megelőgeztük ama latin közmondás érvényességét erre a könyvre. Ez a sors több évtizeddel ezelőtt kezdődött, s nemrég tárgyiasult könyvként, ámde még messze van az igazi beteljesülésétől, amely tudvalevőleg az olvasók érdeklődésétől, gondolkodásától, civilizációs fokától és még nagyon sok mástól függ. Ennek az alapműnek a létrejötté mintegy tíz év szívós kutatómunkát követelt szerzőjétől, hamarosan tudományos minősítést kapott, de könyvként sehogy sem tudott megszületni. T. Sáray pedig nagyon sokáig várt, éppoly szívóssággal, mint minden más munkája közben. S éppoly hittel is. Mint aki biztos a dolgában. Ez az aspektus is hozzátartozik ennek a könyvnek a sorsához.

A monográfia címéből kiderül, hogy egyetlen magyar város, a történelmi Komárom mintegy másfél évszázados nyomdászat- és sajtótörténetének áttekintéséről van szó a 18. század elejétől a szabadságharc bukásáig. Az viszont nem derül ki innen, hogy a szerző – a jóval nehezebb utat, kutatói feladatot választva – sokkal többet nyújt a címben foglaltaknál: *művelődéstörténeti* teljességre törekedett, továbbá – az összes elérhető, kézbe vehető sajtóterméket elérte és kézbe vette – formai és kritikai leírását adta az egyes műveknek, sajtótermékeknek. Megrajzolta továbbá ennek a jeles városnak történelmi és társadalmi karakterét, gazdasági és politikai viszonyait, fejlődését, megtorpanásait, katasztrófáit s mindennapi életének értelmét. Óriási forrásmunka-mennyiséggel dolgozott, azt is lehet mondani – ami szintén

hozzá fog tartozni ennek a könyvnek a sorsához –, hogy ez a mű is sokszor idézett forrása lesz a magyar művelődéstörténet kutatóinak. (Csak zárójelben jegyezzük meg – pedig nem csekélység –, hogy a szerző 65 darab olyan nyomtatványt talált, fedezett fel a komáromi nyomdák termékei között, 102 amelyeket egyetlen könyvészeti szakmunka sem regisztrál.)

A kötet, a monográfia szerkezete, fölépítése világos, könnyen érthető. Először áttekintést kapunk a 18–19. századi hazai nyomdászat helyzetéről, fejlődéséről, majd a tulajdonképpeni fő téma következik: a szám szerint kilenc egymás után következő komáromi nyomda életének és működésének leírása, termékeik bemutatása, lajstromozása, értékelése, a jelesebb szerzők és műveik érdemi elemzése, súlyozása. Számos esetben ad közeli leírást az egyes nyomdák termékeinek nyomdai, könyvészeti jellegzetességeiről, aprólékosan rögzítve a jellemző nyomdai motívumokat, de figyel az egyes korszakok nyelvi, ortográfiai és egyéb jellegzetes kultúratörténeti jelenségeire is. Feltűnően sokat idéz: ezek az idézetek az adott kor és az adott mű nyelvezetének betű szerinti bemutatásai. Ez nagyon fontos mozzanata a könyvnek: a mai olvasó számára talán ezek a kacifántosan megcsavart mondatok és a magyar helyesírás akkori, meglehetősen anarchikus állapotát tükröző szóképek tudják a leghatásosabban közelebb hozni a kor lelkületét és az egyes literátus emberek nemes gondolkodását. Mely gondolkodás egybecseng a magyar felvilágosodás és a reformkor legjobbainak gondolkodásával. Hazáról, népről, erkölcsről, tudományról, műveltségről, haladásról – és számos más szép ideáról. Ez a szellemi folyamat szinte megszakítatlan ebben a városban másfél évszázadon át.

A komáromi nyomdásztörténet első fejezetét a Hollandiát is megjárt, Debrecenből idekerült Töltési István nyomdája jelenti: első kiadványa 1705-ben – tehát még a Rákóczi-szabadságharc idején – jelent meg, s további tevékenységének a középpontjába is a *kalendáriumok* kerültek. Jól jövedelmező és jellegzetes nyomdatermék volt ez, nem véletlenül folyt a privilégium megszerzéséért komoly versengés a különböző nyomdatulajdonosok között. A komáromi kalendáriumok népszerűsége még a 19. században is szinte töretlen. Fő funkciója – miként a szerző írja – „az időjelzés, az ismeretterjesztés és a szórakoztatás volt”. Vagyis annak köszönhették a korban páratlan népszerűségüket, hogy a mindennapi kíváncsiakhoz igazodtak, ennél fogva kivívták saját nélkülözhetetlenségüket. Maga a császár adta a kizárólagos forgalmazási engedélyt Töltésinek, aki azután mintegy másfél évtizedig okosan és szorgalmasan élt ezzel a privilégiummal. A szép (feketepiros) nyomatú kiadvány a naptárak, a vásárjegyzékek és egyéb hasznos információk mellett bőven adott híreket a honi eseményekről, illetve magyar és világtörténeti krónikákat is közölt – az olvasóközönség nagy megelégedésére. (Akik vajmi keveset törődtek a nyelvtani és helyesírási

következetlenségekkel, melyből a gondos szerző valóságos gyűjteményt mutat be és magyaráz el az utókor olvasóinak.)

A komáromi nyomdászattörténelem fénykorát az 1788 és 1794 között működő Wéber Simon Péter tevékenysége, illetve a városban kibontakozó művelődéstörténeti virágkor egybeesése jelentette. Wéber központja Pozsonyban volt, ám jó érzékkel ismerte fel a komáromi lehetőségeket. Komoly, következetes, igényes nyomdász lévén modern szemlélettel irányította műhelyét: igényes volt mindenben, termékei rangos kiadványok voltak. Betűkönyve szép és gazdag, nyomdai motívumai változatosak, díszítései ízlésesek. Működése idején 115 kiadvány jelent meg, s a német anyanyelvű nyomdász még arra is kényesen ügyelt, hogy a magyar nyelv lassanként rögzülő szabályai szerint szóljanak könyvei. 103

Külön alfejezetben elemzi T. Sáray a Wéber nyomda kiadványait. Van mire hivatkoznia (és szinte büszkélkednie), hiszen a korabeli magyar művelődéstörténet nem egy kiváló alakja és műve kapcsolódott ehhez a kiadóhoz–nyomdához. A komáromi születésű Illei János például korának egyik legismertebb jezsuita iskoladramáírója volt. E nyomda adta ki – többek között – *Tornyos Péter* című farsangi játékát (amely még a 20. századi magyar amatőrszínpadokon is feltűnt). Számos munkát jelentetett meg a város nagy nevű református lelkészétől, Péczeli Józseftől, de gyönyörű kivitelben jutott el a hívekhez Molnár Albert korábbi nagy hírű fordítása, a Dávid király százötven zsoltára. Gvadányi József híres és mulattató olvasmánya, az *Egy falusi nótárius budai utazása* első kiadása szintén e nyomda terméke. (Miként egy másik neves alakjának, Rontó Pálnak a történetei is.) A nagy Kazinczy is becsülte Wéber Simon Péter kiváló munkásságát: az ő nyomdájára bízta a *Heliconi Virágok* című antológiát, amelyben az akkori kortárs magyar költészet meghatározó alakjai szerepeltek: Ányos Pál, Baróti Szabó Dávid, Batsányi János, Dayka Gábor, Szentjóbi Szabó László, Verseghy Ferenc, Virág Benedek és mások. Parádés névsor, annyi bizonyos.

És mégsem erre a méltósággteli vonulásra gondoltunk az imént, amikor a komáromi nyomdászati virágkorára utaltunk. Hanem a Komáromi Tudós Társaság működésére és folyóiratukra, a nagyszerű *Mindenek Gyűjteményre*. Mint köztudott, II. József türelmi rendelete szabad vallásgyakorlatot írt elő, mellyel a komáromi református gyülekezet is élt, meghívva lelkészüknek a kor egyik kiváló literátus emberét, Péczeli Józsefet. Az ő szervezőmunkája nyomán bontakozott ki a Tudós Társaság, főként megyei vagy Komárom közeli munkatársak közreműködésével. Péczeli gazdag könyvtárral és széles körű nyelvtudással rendelkezett; a magyar literatúrát fordítások által kívánta előbbre vinni. Voltaire-t, La Fontaine-t és sok mindenki mást fordított, ezzel

is beírva magát a magyar irodalom történetébe. Később Toldy Ferenc („a magyar irodalomtörténet-írás atyja”) ekként méltatta: „egyike volt abban a korban a tudomány, a hazai nyelv, a költészet leghathatósabb terjesztőinek, a francia iskola főnöke, amelyben Bessenyei Györgyöt váltotta fel, az új nemzedék példa és irányadója [...]. Emellett felekezetének legkitűnőbb szónoka [...] általánosan tisztelt, a kor minden nevezetességével viszonyban álló tudós ember.” Mindössze 42 évet élt.

A Komáromi Tudós Társaság összetétele – miként a szerző írja – „eléggé heterogén volt”. Külön-külön nem hoztak létre számottevő értékeket, együttesen viszont föl tudták mutatni a minden kor által megkövetelt korszerű műveltséget, nyugatias tájékozottságot. S egy észak-dunántúli-dél-felvidéki kisváros szellemi életében ez óriási dolog volt. (Milyen jellemző, hogy még száz vagy százötven évvel később – s talán még manapság is valamelyest – élt, él ez a hagyomány mint mérce, mint viszonyítási alap.) Református és katolikus lelkészek, ügyvédek, orvosok, tehát a város értelmiségének színe-java dolgozott örömmel egy szellemi közös ügyért, nem éppen könnyű körülmények között.

A *Mindenes Gyűjtemény* első száma 1789 januárjában jelent meg, majd változó periodicitással és formátumokban élt, s csak az alapító, Péczeli József halálával 1792-ben szűnt meg. Fénykorában *hetente* kétszer jelent meg. Előfizetőinek száma egy- és kétszáz között volt. A nagy baj – természetesen – e körül a gond körül burjánzott. „Most is pedig – írta az egyik kortárs érdeklelt – az a’ Magyar Nemzetnek fogyatkozása: Hogy Írói, kivált e’ mostani időben már tsak volnának, de vevői nintsenek könyveiknek.” (És több mint kétszáz évvel később, ma vajon mit mondhatnánk mint ugyanennek a továbbélő jelenségnek a kortárs észrevételezői?)

A *Mindenes Gyűjtemény* valóban egyetemes jellegű célokat igyekezett ostromolni. Szerkesztői, írói azt akarták, hogy enciklopédikus tájékoztatást adjanak az olvasóknak, s mindezt érthető és élvezetes formában. Miként azt a nemes hon polgárai elvárhatják. Tapintatosan behízeltő ajánlásuk szerint céljuk az, hogy „az asszonyokat ’s még eddig az olvasásban kevésse gyönyörködő Nemesinket kapassuk olvasásra, ’s a’ magyar könyveknek szeretetekre [...]. Sokan azt mondhatják: Mind tudjuk mi azt, a’ mi a’ Gyűjteményben van. Meg-engedjük: ugy de nem tudják Feleségeik ’s Gyermekük, ’s azoknak kedvéért kellene járni.” A *Mindenes Gyűjtemény* nem újságszerű, nem a jelen időre koncentrált kiadvány volt, sokkal inkább tudománynépszerűsítő és a gyakorlati életben segítő, tanácsadó, ismeretterjesztő folyóirat. Földrajz, egyháztörténet, statisztika, történelem, természettudomány, mezőgazdaság, egészségügy – és persze szépirodalom is, főleg az asszonyok számára. (A kor jelesebb költői – talán nem véletlenül – nem képviseltették magukat a lapban.) A nemzet boldogulásának egyik legfőbb zálogát a magyar nyelv

ápolásában látták a szerkesztők. Mély értelmű állásfoglalásukban kinyilvánítják a következőt: „Nem abban áll a’ Nemzet dicsősége, hogy házainkon számok ne légyenek, földeink meg ne mérettessenek, a Nemesség szabadon nyuláshasson, s.a.t., hanem abban hogy a’ mi Nyelvünk legyen a’ maga Hazájában az első, ‘s a’ mi Literaturánkat ne tsak ismerjék, 105 hanem betsüljék is az idegen Nemzetek.” A lap közművelődési programokat, iskolareformot, könyves légkört javasol, sőt: fejtegetéseik némelyikében eljutnak a jobbágyfelszabadítás gondolatához is. Mindezt Komárom városában – igaz, a nagy francia forradalom idején. Vigyázó szemeket volt mire használniok. Annál is inkább, mivel szerzői lakhelyei szerint a *Mindenes Gyűjtemény* országos folyóiratnak számított. Még hozzá a legjobbak közé valónak. Korszerű és értelmes életcélokat fogalmazott meg mind az egyes polgárok, mind az egész nemzet számára. Felvilágosult gondolkodás és humanista embereszmény egyaránt jellemezte, korának legkitűnőbb szellemeit igyekezett minél szélesebb körben népszerűsíteni. Igazi modern folyóirat volt a 18. század végén Magyarországon.

A 19. század első felében a Weinmüller család működteti a komáromi nyomdát. Ez az időszak a reformkorszakot és az azt megelőző időket jelenti. (Az egyik hiányossága ennek a kitűnő könyvnek, hogy nincs meg benne az átvezető történelmi áttekintés, amely a két nagy szelentörténelmi korszakot, a felvilágosodást és a reformkort összekötné.) Némileg veszít szellemi rangjából ez idő tájt a komáromi nyomda, s a nyomdászattörténész kénytelen az egy-egy esztendő nyomdatermékeinek érdekesebb, fontosabb darabjait egyenként bemutatni. (Nem akármilyen szakmai teljesítmény ez sem, tegyük hozzá.) 1802-ből például Csokonai Vitéz Mihály 500 példányban megjelent kötetét: Kleist *Tavasznak fordítását* és Baróti Szabó Dávid háromkötetes költői munkáit. Nem jut minden évre efféle igazi érték, sőt hosszú időn keresztül csak alkalmi kiadványok sokaságából él a nyomda. Ilyen volt például: „Károly Ambrus főherceg 1808. augusztus 18-án történt esztergomi főispáni tisztébe történt beiktatása alkalmából íródott, Papp János latin nyelvű, terjedelmes, barokkos címlappal megjelent munkája, majd hasonló jellegű kétleveles nyomtatványa Makai Antal egri kanonok kinevezésére.”

1824 januárjában azonban megint történt egy művelődéstörténelmi jelentőségű esemény: megjelent a *Laura, Oktatva Mulattató Ujság, a’ pallérozottabb Magyar Familiák’ számára*. Szerkesztője a Tatához közeli Szendfalucska evangélikus lelkésze, Gödörházi Gödör József. A folyóiratnak szánt kiadvány mindössze két számot ért meg, a szokásos érdeklenség nem tette lehetővé a folytatást. Pedig e jeles lelkész férfiú mindent megtett a sikerért:

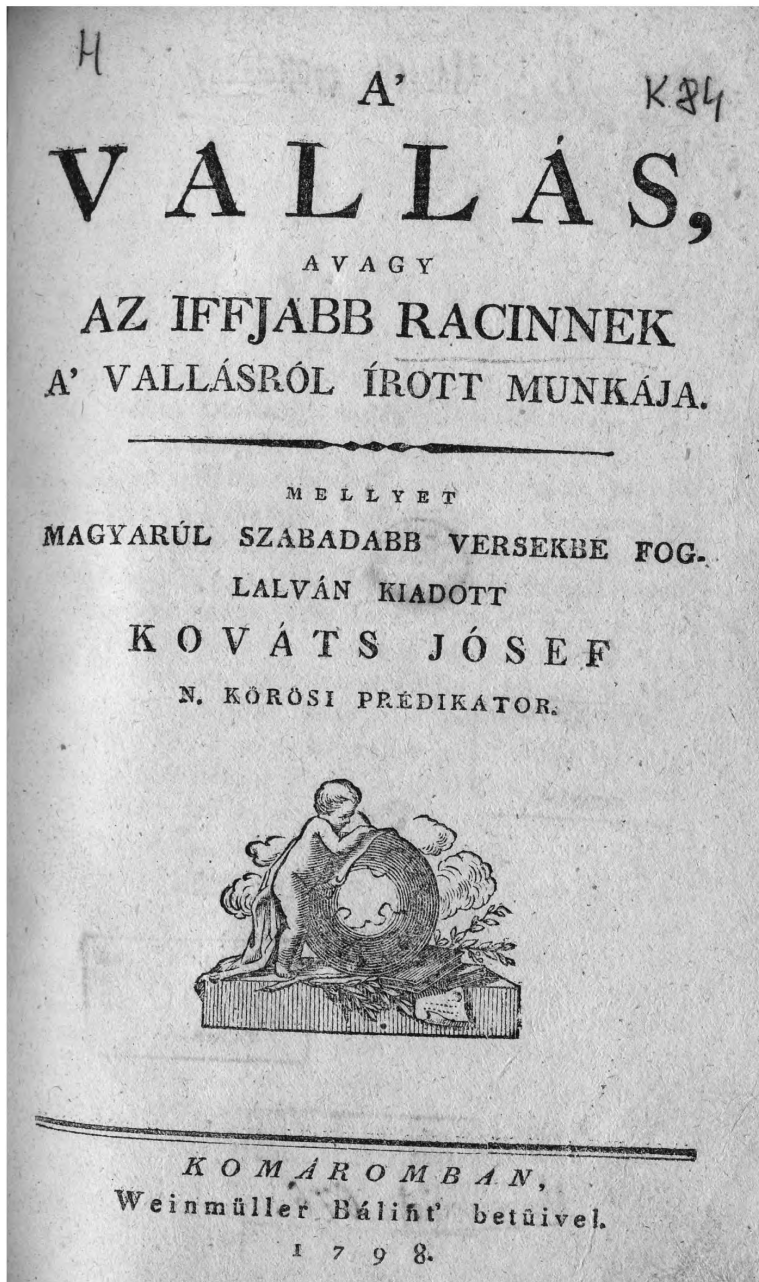
valóban oktatni és mulattatni igyekezett. Munkatársait a legszélesebb körből toborozta volna. Felhívásában ekként kérleli leendő szerzőit s körvonalazza szerkesztői ars poeticáját: „tsak hogy arra kérem, hogy legfőbb szorgalmokat az Értekezésekre, apróbb Románokra, és Történetekre fordítsák.
106 A Versek, ha jól készültek, kedveltetik ugyan magokat, de ha rosszak, unalmasabbak a halálnál [...]”. A *Laura* mindenesetre érdekes, színes, változatos folyóirat-kezdemény volt.

A Weinmüller familia utolsó nyomdavezető tagja Franciska volt, még-hozzá 17 esztendeig. Fő profilja a naptárkészítés, igaz, a szerkesztője 1831 és 1835 között nem más mint Czuczor Gergely bencés tanár. Színházi kiadványokkal is foglalkozott a nyomda, ám mindhiába. A műhely és kiadó hanyatlásnak indult, s Weinmüller Franciska koldusbotra jutott. (Talán bővebb szerzői magyarázattal könnyebben megértenénk, hogy miért éppen a *reformkori* Komáromban következett be mindez.)

A Siegler testvérek működése már a szabadságharc idejére esik, és abban a tekintetben új fejezet, hogy ekkor jelenik meg a városban a modern értelemben vett újság, a *napilap*. Sieglerék abban is polgári módon gondolkodtak, hogy a közértelmesség emelése elképzelhetetlen könyvkereskedés és – ez a nagy újdonság – kölcsönkönyvtár nélkül. S e három intézmény együtt már egy másik tájékoztatási és művelődési perspektívát jelentett Komárom életében. A *Komáromi Értesítő* 1849 januárjától júliusáig jelent meg. Programja így hangzott: „Nemzet-egység, önálló, független statusvált, nemzeti egység: a szabadság, egyenlőség, testvériség alapján.” Értelemszerűen sokat foglalkozik a hadi eseményekkel és általában a politikával, de jut hely a helyi híreknek is. A *Komáromi Lapok* megjelenése a szabadságharc válságos korszakára esett: csak néhány hónapig élt. „Lapunk iránya – írja a szerkesztő – a szó teljes értelmében republicanus [...] felül álland minden személyes érdeken csak egy nagyszerű cél lesz előtte. Milliók célja. A haza boldogsága.” Görgey és a legendás Klapka a két legtöbbet emlegetett hadvezér, s mily érdekes: már ekkor elkezdődött a nagy per, melynek Görgey Artúr volt a fő vádlottja: a korabeli megfigyelők azon vitáztak, vajon *áruló* volt-e a magyar seregek fővezére. A *Komáromi Lapok* utolsó száma (1849. október 1-jén) Klapka tábornok szózatát közli, melynek lényege: „Vitézek! Ugy határozá a sors, hogy küzdelmeinket bevégezzük.”

Tapolcainé Sáray Szabó Éva komáromi nyomdász- és sajtótörténetét több táblázatba foglalt összefoglalás zárja. Különböző szempontú összesítéseket közöl: a megjelent művek nyelvek szerinti megoszlását, tartalmuk, egyházi vagy világi voltak, témájuk stb. szerint. Vizsgálja továbbá a címlapokat, a betűtípusokat, az illusztrációkat, a díszítéseket, a könyvek kötéseit, úgyszólván mindent, ami a szóban forgó nyomdákban a másfél évszázados működéseik során fontos és jellegetes ismérv volt.

A szerző tehát véghez vitte munkáját. A *Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705–1849* című könyv sorsa már nem az ő kezében van. (KT Könyv- és Lapkiadó Kft, Komárom, 2010)

107

Új Forrás 2011/7 – Monostori Imre: Nyomdászati- és sajtótörténeti alappmű
T. Sáray Szabó Éva: Komárom nyomdászati- és sajtótörténete 1705–1849

En 15v his Bibliographus Tawpjiou la-
Bipa bi en Iraligns his manadonias.
1801 4-

MINDENES
GYŰJTEMÉNY

1790. Eszt.

IV. NEGYED.

Sz. György Havának első Napjától fogva
Sz. Jakab Havának első Napjáig.

Mindennek tetizeni lehetetlen — — — —
— — — akarni együgyűség.

Íratott 's Nyomtatott
KOMÁROMBAN,

Wéber Simon Péter' betűjével.